

İLETİŞİM BAKIŞ AÇISIYLA HAMAM KÜLTÜRÜ¹

Gülsüm ÇALIŞIR²

Gonca UNCU³

Aleyna Makbule UNAL⁴

ÖZ

Geçmiş Romalılara kadar dayansa da hamam kültürünün Osmanlı ile birlikte yaygınlık kazandığı ve kültürel bir miras olduğu bilinmektedir. Kültürümüzde temizliğin, şifanın, belki de hepsinden önce dinin bir özelliği olarak kabul gören hamamlar, aynı zamanda sosyalleşme ve eğlence mekânları olarak da kullanılmaktadır. Geleneklerimiz sayesinde dünden bugüne aktarılan, neredeyse bin yıllık bir geçmişi olan hamam kültürü, beraberinde sadece bir ritüeli değil, aynı zamanda kişilerarası iletişimin yoğun şekilde kullanıldığı bir ortamı da günümüze taşıması bakımından önemlidir. Hamam söz konusu olduğunda birtakım geleneklerden de söz etmek olasıdır. Zira dünden bugüne evrilen hamam kültüründe değişmeyen özelliklerin başında gelin hamamı, asker hamamı, kırk hamamı, sünnet hamamı, bayram hamamı gibi geleneklerin varlığı dikkat çekmektedir. Böylece hamamın sadece yıkanıp, temizlenen yer olmanın ötesinde; buluşma, kaynaşma, eğlenme, sohbet etme vb. iletişim ortamlarının yaratıldığı yer olduğundan söz etmek mümkündür.

Bu düşünceden hareketle bize miras kalan geleneklerimizden birisi olan hamam kültürüne iletişim bakış açısıyla yaklaşmak, bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Bu amaca ulaşabilmek için çeşitli yaş ve eğitim seviyelerinden oluşan 20 kadın ve erkek ile yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerden elde edilen bilgilere göre; hamam kültürünün sadece kadınlara özgü değil, erkekler arasında da yaygınlık kazandığı, kadınların gelin hamamına erkeklerin ise asker ya da bayram hamamına öncelik verdikleri, hamamların bir iletişim ortamı olarak genel kabul gördüğü ve özellikle kişilerarası iletişimin devamına olanak tanıyan, hatta öyle ki hamamda kurulan dostlukların yıllar boyunca sürdürüldüğü, ilişki ve iletişimin günümüze kadar taşındığı bir mekân olduğu bulgularına ulaşılmıştır. Sonuç olarak hamamların şifa bulmak, kirlere arınmak, temizlenmek için gidilen mekânlar olmanın yanı sıra; iletişim ortamlarının yoğun şekilde gerçekleştiği, içinde birçok ritüelin bulunduğu, sohbetlerin yapıldığı, şen kahkahaların atıldığı, eğlencelerin gerçekleştirildiği, kültürümüzün bir parçası olarak dünle bugün arasında kurulan bir köprü olduğunu söylemek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Hamam, Kültür, Kültürel miras, Gelenek, İletişim, Kişilerarası İletişim.

¹ Bu çalışma, 25-28 Nisan 2018 tarihinde Eskişehir Anadolu Üniversitesi'nde gerçekleştirilen 16. Uluslararası İletişim Sempozyumu'nda sözlü bildiri olarak sunulmuş ve bildiriler özet kitabında yayınlanmıştır.

² Doç. Dr., Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü Öğretim Üyesi, gulsumcalisir@gumushane.edu.tr ; gulsumcalisir@yahoo.com ORCID: 0000 0003 3631 6819

³ Dr. Arş. Gör., Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi, Radyo Televizyon Sinema Bölümü Öğretim Elemanı, gonca.uncu@marmara.edu.tr, goncauncu@gmail.com ORCID: 0000 0002 2384 7306

⁴ Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkiye, unal.aleynamakbule@gmail.com

TRADITIONAL TURKISH BATH CULTURE IN TERMS OF COMMUNICATION

ABSTRACT

As well as Turkish bath is known to be a cultural heritage of Roman period; this culture has spread with the Ottoman Empire. These traditional baths are considered to be a feature of cleanliness, healing, and perhaps religion before all, are also used as socializing and entertainment venues. Thanks to our traditions, the bath culture is almost a thousand years old heritage, is not only a ritual, but also an environment where intense communication between people is used effectively and carried on until today. When it comes to bathing, it is possible to talk about some traditions. In the bath culture that changes permanently. However, the unchanging bath traditions such as: the bride's bath, the military bath, the 40 bath, the circumcised bath and the feast bath still maintains. Therefore, besides being the only place where the bath was washed and cleaned, meeting, also the place getting together, having fun, chatting, etc. it is possible to call the place where communication environments are created. With this opinion, approaching to the traditional heritage of bath culture with a communication viewpoint is the aim of this work. To achieve this goal, semi-structured interviews were conducted with 20 men and 20 women from various ages and education levels. According to the information obtained from the interviews; it is accepted that bathing culture is a common communication venue not only for women but also for men, where they held bride baths for women, soldier baths or festivals. As a result, baths are generally regarded as a communication medium and allow continuity of interpersonal communication. Findings have been reached that the friendships established in the baths lasts life long. Besides known as the places for healing, cleaning and purifying, It is possible to say that they are kind of communication venues where are performed entertainments, festivals, took place many rituals and conversations. As a result, traditional baths are unique places in our culture, where play an important role as a bridge connects culture of past and today.

Keywords: Bath, Culture, Cultural Heritage, Tradition, Communication, Interpersonal Communication.

GİRİŞ

Halk kültüründe temizlik anlayışının bir uzantısı olarak ortaya çıkan hamamlar, sosyo-kültürel ve tarihsel süreçte dünden bugüne ulaşan önemli mekânlar arasında yer almaktadır. Öz itibarıyla temizliğin göstergesi olarak ortaya çıkan hamam kültürü, antik dönemlerden günümüze kadar ulaşan bin yılı aşkın bir süreyi kapsamaktadır. Su, her dönemde önemli bir değer olmuştur. Söz konusu değerın uzantısı şeklinde maddi ve manevi anlamda temizlenme ve arınma mekânları olarak hamamlar ortaya çıkmıştır. Bunun yanı sıra da dini ve kültürel değerlerin mahremiyet düşüncesiyle birleşimi sonucunda ortaya çıkan hamam kültürü, insanlığın gündelik yaşamında kendisine ait yeri bulmuştur (Ertuğrul, 2009: 241 ve Türkan, 2009: 163).

Çok eski çağlardan itibaren insanlık, suya kutsal bir değer atfetmiştir. Suyu verilen bu gizli güç sayesinde ona tapınmış ve ondan medet umarak, suyu hayatının merkezine yerleştirmiştir. Bu sayede kültür ve manevi inançlar bağlamında anlam kazanan değerler, sağlık ve dini konularla da birleşerek, temizlik kültürünün doğmasına yol açmıştır (Sami, 2017: 1532). Böylelikle temizlik ve arınma eylemleri ile birlikte ortaya çıkan hamamlar, tüm halk kesimleri arasında da bir eşitlik ortamının yaratılmasına neden olmuştur. Adı geçen eşitlik, mekân olarak kullanılan hamamlarda geçerli olan ve hiçbir sıfatın kullanılmadığı, sadece beden üzerinden kurulan bir eşitlik esasına dayanmaktadır. Zira hamamlara her kesimden ve katmandan insan gelebilmektedir.

Kökeni Romalılara kadar uzansa da Osmanlı ile birlikte varlığının yaygınlık kazandığı hamamlar, sosyalleşmenin de mekânları olarak günümüze kadar ulaşmıştır. Söz konusu sosyalleşmenin bir uzantısı olarak hamamlarda gerçekleşen kişilerarası iletişimin boyutları, bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Hamamlarda gerçekleşen iletişimin ne yönde olduğunu göstermeyi amaçlayan bu çalışmada, 20 kadın ve erkekle yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgular, çalışmanın ilerleyen süreçlerinde sunulmuştur.

1. Hamam Kültürü Üzerine

Anadolu uygarlığının önemli bir değeri olarak ortaya çıkan hamam kültürünün tarihi 6 bin yıl öncesinde varlık gösteren Sümerlilere kadar dayandırılrsa da, Anadolu coğrafyasında en çok Osmanlılar'da "Türk hamamı" ile varlık bulmuştur. Böylelikle o ana kadar pek çok uygarlıkta var olan hamam kültürü, Osmanlı ile birlikte farklı bir boyuta ulaşmıştır (Sami, 2017: 1534).

Günümüze ulaşana kadar pek çok değişim yaşayan hamamlar, modern kent yaşamında da önemli bir yere sahip olmuştur. İslam dininin etkisiyle temizlik anlayışının gündelik yaşamın bir parçası olmasıyla birlikte, Türk toplumunda hamamlar varlıklarını korumuştur. Türk hamamları iç mimarisi, soyunma yeri, ılıkılık, sıcaklık ve külhan olmak üzere dört bölüme ayrılmaktadır. Hamamın ilk giriş yeri camegâh denilen soyunma yeridir. Burası, hamamın giriş kısmından sonraki ilk bölümdür. Bu bölümde ortada mermerden fiskiyeli bir havuz yer almaktadır. Etraftaki

duvarlar boyunca taştan ya da ahşaptan yapılmış sekiler ve üstlerinde sedirler bulunmaktadır. Sedirlerin altında ayakkabı ve nalınları koymak için bölmeler mevcuttur. Bu bölüm hamamın en büyük kısmını oluşturmaktadır. Böyle hamamlarda soyunma yerinin kubbesi sıcaklık bölümünün kubbesine göre daha büyüktür. Buradan ılıklik denilen bölüme geçilmektedir. Adından anlaşılacağı gibi bu bölüm, vücudu sıcaklığa alıştırmak için yapılan bölümdür. Burada ise halvetler, dinlenme ve masaj sedirleri bulunmaktadır. Genellikle tek kubbelidir. Sıcaklık bölümü, yıkanma eyleminin gerçekleştiği ve hamamın en sıcak bölümüdür. Burada genel ve özel yıkanma yerleri bulunmaktadır. Özel yıkanma yerlerine “halvet” denilmektedir. Sıcaklık bölümünün orta yerinde göbek taşı yer almaktadır. Çoğunlukla büyük bir kubbe ile kaplıdır (Bozok, 2006: 70).

Osmanlı Adet, Merasim ve Tabirleri adlı kitabında Abdülaziz Bey (Arısan ve Arısan Günay, 1995: 168), Osmanlı konaklarındaki hamam kültürü ve geleneklerine dair oldukça ilginç bilgileri şu şekilde dile getirmektedir:

Konakta hane sahibiyle ailesine mahsus bir hamam vardır. Buraya diğer ev halkı giremez. Hamam önünde manzaralı veya bahçeye bakan camekânlı geniş bir oda yer alır. Onun gerisinde soyunup giyinme, havluya sarılıp çıkıldığı zaman oturup ter alıştırmak için sade döşeli bir soğukluk bulunur. Sonra asıl hamama girilir. Hamamda kurnalar ve mermer bir banyo vardır. Ayrıca bir abdesthane bulunur. Hamam abdesthanesi ve soğukluğuyla asıl hamamın içi, tepe camlı ve kâgir kubbelidir. Hamamda en az üç kurna bulunur. Duvarlarındaki ayna taşları bembeyaz mermerden ve çiçek kabartmasıyla süslü olur. Her ayna taşının sıcak ve soğuk su için deveboynu denilen münakkaş ve musanna birer çift sarı musluğu vardır. Duvar ve kubbelere alçı kabartmalarla, kartonpiyer şeklinde elvan renk nakışlarla tezyin edilmiştir.

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere hamam, her dönemde özel bir yere sahip olmuş ve içinde kendine özgü ritüelleri barındırmıştır.

Türk hamamları asıl işlevi olan yıkanma, arınma, temizlenme vb. işlevlerinin yanı sıra pek çok olaya da ev sahipliği etmektedir. Zira eş, dost, hısım, akraba ile birlikte gidilen hamamlar, kız beğenme olaylarına sahne olduğu gibi, sohbetlerin yapıldığı, eğlencelerin düzenlendiği, şiirlerin, manilerin okunduğu, türkülerin söylendiği kısacası; sosyalleşme mekânları olarak da hafızalarda yer etmiş yerlerdir. Bu bağlamda temizlenme amacının yanı sıra gelin hamamı, asker hamamı, sünnet ve

bayram hamamı gibi çeşitli ritüellerin de yaşandığı yerler olarak hamamlar, kültürel anlamda kaynaştırma ortamları olma özelliğine de sahiptirler.

Ertuğrul (2009: 243) bu durumu açıklarken, hamamların kamusal bir mekân olan kahvehaneler gibi insanların kaynaşmalarına olanak tanıdığından, özellikle kış aylarında şiir ve edebiyat üzerine tartışmaların yapıldığı yerler olduğundan söz etmektedir. Bunun yanı sıra Osmanlı toplumsal yaşamında ev dışı ortamlardan biri olan hamamlar, kadın ve erkeklerin ayrı ayrı buluşma yerleri olmuşlardır. Zamanla hamam kültürü genellikle eğlence, sohbet vb. etkinliklerin yapıldığı yerler olarak kadınlarla özdeşleştirilmiştir. Böylece hamama farklı bir anlam katan kadınlar, akrabaları, komşuları, dostları ile gittikleri hamamda sohbetler etmekte, eğlenmekte, erkek çocuklarına kız beğenmekte, mahalledeki dedikoduları dinlemektedirler (Bozok, 2006: 71). Böylelikle hamamlar, toplumsal belleğin yaratıldığı, sosyalleşme ortamı olarak hafızalarımızda yer etmenin ötesinde, bir halk kültürünün yaratılmasına da katkı sağlayarak, dünle bugün arasında bu geleneklerin sürmesine yardımcı olmuştur.

Osmanlı'da hamam kültürünün dilden, edebiyata ve gündelik hayatın içine kadar pek çok alanda etkili olduğu anlaşılmaktadır. Kadınların ve erkelerin yıkanmak ve temizlenmek için gittikleri hamamlar, özellikle Perşembe geceleri ve arife günleri hamama gitmek günümüzde de hâlâ sürdürülen bir gelenektir. Elbette bunların yanında “gelin hamamı”, “damat hamamı”, “kırk hamamı”, “asker hamamı” gibi geleneklerin de varlığı günümüzde bile geçerliliğini korumaktadır. Bu bağlamda hamamların Osmanlı'dan günümüze gelen süreçte sadece temizlenmek için gidilen yerler olmadığı, aynı zamanda sosyal hayatın uzantısı olduğunu söylemek mümkündür.

2. Sosyalleşmenin Dışa Vurumu: Kişilerarası İletişim

Toplumsal bir varlık olan insanın yaşamını sürdürebilmesi ve onu anlamlı hale getirebilmesi için bir iletişim ortamına gereksinim duyulmaktadır. Uygun iletişim ortamının sağlanmasıyla birlikte insan kendini diğerlerine anlatma, duygu ve düşüncelerini aktarma, istek, ihtiyaç ve amaçlarının ne olduğunu ifade etme fırsatı bulmaktadır. Sağlanan uygun iletişim ortamı ile birlikte insan aynı zamanda da karşısındaki kişilerinin de benzer konudaki düşüncelerinin ne olduğunu

öğrenebilmektedir. Böylesi bir ortam ile kişilerarası bir iletişim için gerekli olan uygun zeminin oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Özşaker (2013: 4) adı geçen iletişim ortamının kişilerin ya birbirlerini mutlu edip doyuma ulaştıkları ya da birbirleriyle çatışarak uzaklaştıkları yer olduğunun altını çizerek, söz konusu iletişim ortamı ile birlikte kişinin kendini, becerilerini, yeterliliklerini, öz saygısını karşıdaki kişilerin verdikleri olumlu ya da olumsuz tepkiler sonucunda anlayabileceğinden söz etmektedir.

Kişilerarası iletişim denildiğinde; kişilerin birbirlerine bilinçli ya da bilinçsiz şekilde ilettikleri duygu ve düşüncelerin aktarımı anlaşılmaktadır. Bu süreçte gönderici ve alıcı arasında birtakım bilgilerin üretilerek birbirleri arasında karşılıklı olarak iletilmesi, yorumlanması ve sonucunda da etkili bir iletişim ortamının oluşturulması durumu söz konusudur (Megep, 2008: 7). Uztuğ da (2003: 47) gönderici ve alıcının insanlardan oluştuğu ve bunlar arasında zaman ve mekân birliği içerisinde gerçekleştirilen yüz yüze iletişimin, sosyal etkileşimi artıran kişilerarası iletişim olduğundan söz etmektedir.

Bir iletişimin kişilerarası olabilmesi için en az iki kişi arasında gerçekleşmesi ve aralarında anlamların paylaşılması gerekmektedir. İnsanların birbirleriyle ilişki kurarak, geliştirdikleri iletişim türü kişilerarası olarak adlandırılmaktadır. Bu tür iletişimde insanlar sorunlar çözerler, kendilerinin ve diğerlerinin gereksinimlerini karşılarlar. Bunu yaparken gönderici ve alıcı konumuna geçerek, mesajların çift yönlü gönderilip alınmasına katkı sağlarlar. Böylelikle bu iletişim türünde yüz yüze gerçekleşen bir iletişim ortamı bulunmaktadır (Erdoğan, 2009: 3; Dökmen, 2001: 19).

Habermas'a göre (1997), her insanın tek ve biricik olması, iletişim kurarken karşısındaki kişiyle eşit haklara sahip olması, karar verme hakkının bulunması, kurulacak ilişkide gönüllülük esasının olması ve özel yaşama saygı gösterilmesi gibi başlıklar, iletişim sürecinin etkili ve sürdürülebilir olmasının temelini oluşturmaktadır. Armağan (2014: 32) da benzer şekilde etkili iletişimin temelini oluşturulmasında ve güvenilir bir ilişkiye başlamanın zemininin hazırlanmasında, karşıdaki kişinin değerli ve özel olduğunu kabul etme fikrinin olduğunu dile getirmektedir. Bunun karşısındaki kırmadan ve saygı sınırları içerisinde davranarak duygu ve düşünceleri aktarmak, doğal davranışlar sergilemek, söze yumuşak bir ses tonuyla başlamak, ses ötesi göstergelere (jest, mimik, beden dili) özen göstermek, iletişime diğerlerinin katılımını

olanaklı kılmak, yargılayıcı, suçlayıcı ifadelerden uzak kalarak ön yargılardan arınmak ve empati yapmak gibi noktalara dikkat edilerek yapılmasının uygun olacağını söylemektedir. Böylece hem iletişimin kalitesinin artacağına hem de bireyin kendisini geliştireceğine yol açacağını ifade etmektedir.

Özetle kişilerarası iletişimin özünde süreklilik, değişim ve devingenlik bulunmaktadır. Bunun yanı sıra iletişime şekil verecek olan ise bireyin bilişsel, duygusal ve davranışsal özellikleri, kişiliği, inançları, değerleri, sahip olduğu kültürel kodlarıdır. Bu kodlar iletişim sürecini zenginleştirmekte, geliştirmekte ya da bu süreci sekteye uğratarak, fakirleştirmektedir (Çubukçu, 2006; Hartley, 2010; Gürüz ve Temel Eğinli, 2012).

3. Yöntem

Çalışmanın örneklem grubuna kartopu modeli ile ulaşılmıştır. Modern yaşamın getirisi olarak her evde artık banyo bulunmaktadır. Bu durum da insanların hamama gitme geleneğini sekteye uğratmaktadır. Bu nedenle de hamam kültürüne özgü görüşlere ulaşabilmek adına örnekleme oluşturan kişiler için bir yaş sınırı konulmamış ve görüşmeyi kabul eden herkes örnekleme dahil edilmiştir. Örnekleme 10'u kadın ve 10'u erkek olmak üzere 20 kişi bulunmaktadır.

Çalışmada yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem, kişilerle daha rahat bir ortamda gerçekleştirildiği için, görüşmenin gidişatına göre daha detaylı sorular sorma fırsatı vermektedir. Bu özellik, bu çalışmada adı geçen yöntemin kullanılmasına neden olmuştur.

Görüşmede amaç, araştırma sorularını açığa çıkartacak ayrıntılı ve derinlemesine bilgi toplamaktır. Daha önceden hazırlanan soruları, illa bir sıraya göre sormak gerekmez. Görüşmeci ve görüşülen kişi arasında gerçekleşen iletişimin durumuna göre aynı anda birden çok soruya cevap almak mümkün olabilmektedir ya da tam tersi bir durum ortaya çıkabilmektedir. Bunun yanında görüşmede verilen yanıtlara göre yeni sorular sorma imkânı da olabilmektedir. Böylesi bir durumda görüşme esnek bir yapıya sahip olabilmekte ve alınan bilgilere göre ek sorular sorulabilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2004: 125). Bu durum da elde edilen bilgilerin daha zengin olması anlamına gelmektedir.

Çalışmada gerçekleştirilen görüşmeler ve görüşmelere ait deşifreler, yazarlar tarafından yapılmıştır. Bulgular bölümünde katılımcılardan söz edilirken, katılımcıların sadece soy isimleri kullanılmıştır. Bazı soy isimleri benzer ve birden çok olduğu için metin içinde numaralandırılmıştır. Katılımcıların kişisel bilgileri ise çalışmanın sonunda yer alan kaynakça bölümünden önce detaylı şekilde açıklanmıştır.

4. Bulgular ve Yorum

Çalışmada yukarıda da belirtildiği gibi toplam 20 kişi ile yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların demografik özelliklerine bakıldığında; yaş aralığının 22 ile 73 arasında değiştiğini söylemek mümkündür. Eğitim durumları ilkokuldan lisans mezununa kadar uzanan katılımcıların sadece beşi bekar olup, diğerleri evlidirler.

Hamam kültürü ile ilgili katılımcılara sorulan sorular birkaç başlık altında toplanmıştır. Söz konusu soruların tasnifi yapılarak aşağıda verilmiştir. Böylesi bir tasnife gidilmesinin nedeni ise, hangi soruya hangi cevapların verildiğini göstermek ve verilen cevapların anlaşılabilirliğini kolaylaştırmaktır.

Hamam Kültürünün Ne Anlama Geldiği:

Katılımcıların hepsi hayatları boyunca mutlaka bir kez hamama gittiklerini dile getirmişlerdir. Hamam kültürünün kendileri için ne ifade ettiği sorulduğunda ise çeşitli yanıtlar alınmıştır. Buna göre Akın, “Ananelerimizden annelerimize kalan bir gelenek”; Dilek, Kaya, Ünal 1 ve Aslan, “Osmanlı’dan günümüze kadar var olan bir kültür”; Eyüboğlu, “Benim için sağlık demektir.”; Usta, “Öncelikle temizlik, sonra da ruh detoksu demektir.”; Yılmaz, “Benim için çok kıymetli bir kültürdür. Hamam denilince aklıma tarih, eğlence, hijyen geliyor.”; Bülbül ve Kılıç “Hamam kültürü, annemizden ötürü çocukluk dönemimizden itibaren hayatımızın bir parçasıdır.”; Sayıl, “Hamam benim için annemle başlayan bir hikayedir.”; Alkurt ve Tokmak, “Bedenen ve ruhen temizlenmek demektir.”; Yıldırım, “Hamam kültürü, günümüz şartlarında gereken önemin gösterilmediği; fakat geçmişte insanların iletişim kurması yönünden büyük önem taşıyan bir olgudur. Bugün sadece vücut temizliği yönünden bakılsa da geçmişte ikili ilişkiler ve bu ilişkileri geliştirme noktasında önemli bir yere sahipti.”;

Beyazlı, “Sosyal bir etkinlik alanı olarak hamam kültürünün, yaşayış biçimi olduğunu söylemek mümkündür.” diyerek konuyla ilgili görüşlerini açıklamışlardır.

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere, katılımcıların hamama dair söyledikleri aslında birbiriyle benzerlik göstermektedir. Kökeni itibariyle Osmanlı’ya dayandırılan hamam kültürü, ananelerimiz sayesinde bize aktarılan bir geleneğin yansıması olmuştur. İnsan, yaşamı boyunca hiç değilse bir kere annesiyle ya da babasıyla hamama gitmiştir. Katılımcıların bu noktada söyledikleri de bu görüşü doğrulamaktadır. Hamam ayrıca arınma, temizlenme, paklanma olarak da yorumlanmaktadır. Arınma denildiğinde de hem beden hem de ruhun kirlerinden temizlenmesi anlaşılmaktadır.

Hamam Kültürü İle İlgili Hatırlanan Gelenekler:

Hamam kültürüne yönelik hatırlanan bir gelenek olup olmadığına yönelik soruya katılımcıların çoğunluğu kese yaptırma eyleminden söz etmişlerdir. Bunun yanı sıra hamam denilince simit ve gazoz mutlaka olmalı, diyen katılımcılar da bulunmaktadır. Ayrıca soda ve Türk kahvesi de içtiğini dile getiren katılımcılardan bazıları da hamamda yıkanmaya başlamadan önce boy abdesti alma geleneğinin varlığından da bahsetmişlerdir.

Tokmak, “Önce göbek taşının üzerinde terlerdik. Sonra tellak kese yapardı ve vücudumuz rahatladı. Grup arkadaşlarımızla beraber gittiğimizde güzel bir sohbet ortamı da vardı. Hamamda kurulan muhabbet ortamı daha güzel oluyordu. Mesela dört, beş arkadaşımın özellikle bayram arifelerinde saat 13’te hamama, sonrasında da namaza giderdik.” diyerek, hamama dair hatırladığı geleneği dile getirmiştir.

İletişim ile ilgili söylenen “Kese yapan kişiyi seçmek, o kişiyle tatlı bir iletişim kurmak gibi rutinler oluşturdum.” ifadesi de dikkat çekmiştir. Benzer bir düşüncüyü katılımcılardan birisi olan Yıldırım da şu şekilde dile getirmiştir: “Hamamda bir araya gelerek yaşlı insanlarla muhabbet ettiğimiz oluyor. Onlar da Osmanlı zamanında hamam kültürüne önem verildiğini anlatıyor. O döneme şahit olan yaşlılar, hamam kültürünün bir araya gelip, güzel sohbetlerin yapıldığı ve böylece farklı kimliklerin birbirini tanıma fırsatı bulduğu bir kültür olduğundan bahsediyorlar.”

Hamamla ilişkili olarak ilk akla gelen kese yaptırmak iken, simit, gazoz, soda gibi içecekler de dikkat çekmektedir. Ancak bunlar kadar değerli olduğu ifade edilen bir şey var ki o da iletişim kurmak. Katılımcılara göre hamamlar bu anlamda iletişimin varlığına olanak tanıyan mekânlar olarak değerlendirilmektedir.

“Gelin Hamamı”, “Loğusa Hamamı”, “Sünnet Hamamı”, “Asker Hamamı”, “Damat Hamamı” ve “Bayram Hamamı” Şeklinde Düzenlenen Etkinliklere Katılım Durumu:

Türk hamam kültürüne bakıldığında hamama gitme geleneğine ilişkin ritüeller de dikkat çekmektedir. Bunlar arasında özellikle gelin hamamı, bayram hamamı, asker hamamı en bilindikleridir. Çalışmada görüşlerine başvurulmuş katılımcıların, bu ritüellerden haberdar olup olmadığı ya da bizzat bu tür etkinliklere katılım sağlayıp sağlamadıklarına ilişkin bilgilere ulaşılmıştır. Katılımcıların hepsi olmasa da bazılarının hayatları boyunca bu tür hamam geleneklerine tanıklık ettikleri, verdikleri bilgilerden anlaşılmıştır. Katılımcıların konuyla ilgili verdikleri cevaplar aşağıdaki şekliyledir.

Dilek, “Kızlarıma gelin hamamı yaptım. Hazırlanıp, yemeklerle beraber hamama gittik. Gümüş takunyalarımızı ve sabahlıklarımızı giyip, eğlence yaptık. Kayınvalide tarafı da kuruyemiş getirdi. Sonrasında kına yakıldı. Eskiden Trabzon’da da gelenekler sürdürülürdü. Ancak günümüzde bu geleneklere pek sahip çıkılmıyor. Mesela Batıda kültüre daha fazla sahip çıkıldığını gözlemledim.” şeklinde yaptığı açıklamada bizzat kendisinin kızı için gelin hamamı yaptığı bilgisine erişilmiştir. Dilek’in ifadelerinden, söz konusu geleneklerin unutulmasından dolayı duyulan sitem ya da üzüntü de anlaşılmaktadır.

“Gelin hamamına katıldım. Eğlence yaptık, gelinin yanında hediyeler dağıtılır, gelin oynatılır ve şarkılar söylenir. Ayrıca çok güzel bir sohbet ortamı oluşur.” diyen Eyüboğlu, gelin hamamı sırasında gerçekleştirilen ritüelleri anlatırken, aynı zamanda iletişime de vurgu yapmaktadır.

Usta da bir önceki katılımcının yaptığı gibi iletişim konusunda hamamın ne denli önemli olduğuna katılım sağladığı gelin hamamı örneğinden yola çıkarak, “Gelin hamamına katıldım. Vurmalı çalgılar, yemekler yer alıyor. Bazen kına gecesi de

yapılabiliyor. Kadınlar arasında eğlenme, yemek yeme ve bol bol sohbet etme söz konusu oluyor. Her gidişimizde kurnalar karşılıklı olduğu için yeni insanlarla tanışma fırsatı bulabiliyoruz. Bazen de orada tanıdığımız kadınların numaralarını alma ve sonrasında görüşmeler olabiliyor.” şeklinde cevap vermiştir.

Yılmaz’ın verdiği cevap da benzer bir içeriğe sahiptir. “Gelin hamamına katıldım. Öncelikle 15 kişi evden yemekler götürdük. Sohbet ve eğlenmenin bir arada olduğu güzel bir gelin hamamı gecesi düzenledik.” Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere, hamam söz konusu olduğunda beraberinde iletişim kaçınılmaz olmaktadır.

“Gelin hamamına katıldım. Bana da gelin hamamı yapıldı. Hamama uygun kıyafetler giyilip, ortam süsleniyor. Süsler alınıyor ve yemekler yapılıyor. Gelin içeri alındıktan sonra, beraber herkes eğleniyor. Kayınvalide mutlaka geline bir hediye veriyor. Sonunda da yıkanılıp çıkılıyor.” şeklinde konuşan Bülbül de hem gelin hamamı sırasında yapılanları anlatmış hem de hamam içinde ne tür ritüellerin gerçekleştirildiğini açıklamıştır.

Kılıç da diğer katılımcılar gibi gelin hamamı ile ilgili deneyimini “Gelin hamamına katıldım. Ancak çok küçüktüm. Hatırladığım kadarıyla çok kalabalıktık. Yemekler yenildi, eğlence yapıldı.” diyerek anlatmıştır.

Sayı’ın ifadelerinde dinsel motifler ve iletişim dikkat çekmektedir. “Gelin hamamına katıldım. Mumlarla gelini ortaya getirirdik. Çay eşliğinde muhabbet ediyorduk. Gelini içeriye ilahilerle gelirdik. Sayı olarak 15 kişiydik.”

Ünal 2, diğer katılımcılardan farklı olarak asker hamamı konusunda yaşadığı deneyimi “1975 yılında arkadaşlarım tarafından benim için Meydan Paşa Hamamı’nda adıma asker hamamı düzenlendi. 10 kişiden oluşan yakınlarımla asker türküleri söyledik, sohbet ettik. Hamamı kiralamıştık ve eğlenceden sonra limonlu çay ikramında bulunduk. Çay ikramıyla muhabbetin derinliği de arttı.” şeklinde açıklamıştır. Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere, etkinliği yapanlar erkek de kadın da olsa, yapılan ritüeller birbirine benzemektedir. Zira görüldüğü gibi hamam geleneklerinde değişmeyen şeyler arasında bir araya toparlanma, yeme, içme, eğlence ve sohbet vazgeçilmez öğeler olarak kendisini göstermektedir.

Aslan da bir başka gelenek olan bayram hamamı ile ilgili olarak “Bayram hamamına her zaman katılırım. Bu süreçte kalabalık olan hamamda müzik eşliğinde eğleniyoruz, keseleniyoruz, sohbet ediyoruz.” demiştir. Tokmak da, “Dört, beş arkadaşım ile özellikle bayram arifelerinde saat 13’te hamama, sonrasında da namaza giderdik.” diyerek, bayram hamamına katılım sağladığını açıklamıştır.

Anlaşıldığı gibi hamamlarda bir kaynaşma ortamı yaratılmakta, bir araya toparlanma, sohbet etme, eğlenme gibi olaylar gerçekleştirilmektedir. Yani sadece yıkanıp, arınmanın, keselenmenin dışında ve belki de ondan da değerli olan bir araya gelme işlevi ön plana çıkmaktadır.

Yukarıdaki açıklamalara bakıldığında katılımcıların yarısı, hamam kültürü içinde yer eden birtakım geleneklere katılım göstermiş ve göstermeye de devam etmektedir. Katılımcılar tarafından her ne kadar eskisi kadar sıklıkla yapılmaya da bu tür etkinliklerin insanların bir araya gelişini sağlaması, sohbet ve eğlence ortamı yaratması bakımından önemli olduğuna vurgu yapılmaktadır. Aslına bakılırsa katılımcıların bu soruya verdikleri cevaplar, literatürdeki Bilgin’in (2003: 11) görüşlerini destekler niteliktedir. Zira Bilgin hamamı anlatırken, Osmanlı toplumunda özellikle kadınların bir araya geldiği, sohbetlerin yapıldığı, eğlencelerin gerçekleştirildiği, aynı zamanda güzelleşmek için gidilen, erkek annelerinin çocuklarına kız beğendikleri, güncel olaylardan haberdar olunan, dedikoduların yapıldığı, sadece temizlenmek için değil, çeşitli gelenekleri de yaşatmak için kullanılan mekânlar olduğuna dikkat çekmektedir. Görüldüğü gibi katılımcıların verdikleri cevaplarda da en çok kadınların hamama gittiği ve söz konusu ritüelleri gerçekleştirdikleri anlaşılmaktadır.

Bozok (2006: 71) da yine katılımcıların söylediklerini doğrularcasına hamamlardan en çok kadınların faydalandığından, yirmi kişilik gruplar halinde hamama gidildiğinden, hamamın kadın için ev dışı eğlence aracı olarak görüldüğünden, hamama gitme amacının öncelikle temizlenmek olsa da güzelleşmek ve sohbet etmek için gidilen yerler olduğundan söz etmektedir.

Hamamın Yeni İlişki ve İletişim Ortamına Uygun Olup Olmadığı:

Katılımcılardan hamamın yeni bir iletişime başlama yeri için uygun bir mekân olup olmadığına dair bilgiler de elde edilmiştir. Buna göre Akın, hamamın yeni ilişkiler kurulmasına olanak tanıdığını şu şekilde açıklamıştır: “Tabii ki olanak tanıyor. Annemler tanımadığı insanlarla rahatlıkla iletişim kurardı ve zamanla iletişimleri derinlik kazanırdı. Şöyle ki, annemin vefatının acısını dindiren bir nebze de olsa hamam sayesinde edindiği dostluklar oldu. İstanbul’da ikamet eden bu insanlarla annemin aracılığıyla tanışmıştım. Nice ortak noktamızın olduğu, fikir alışverişinde bulunabildiğimiz, önerilerini dikkate aldığım ve sohbet ederken büyük bir keyif duyduğum bu insanlarla dostluğumun inşası anneme ve onun sayesinde gittiğim hamama aittir. Anneme paylaşımlarını sorduğumda çay, pasta, börek ikramıyla başlayan dostluklar, ev oturmalarına ve ardı sıra yıllarca süren derin tanışlıkları beraberinde getirdiğini ifade etmişti. Bu bende de istek oluşturmuştu. Yirmili yaşlardan sonra beş yıllık süreç içerisinde hamama gitme alışkanlığımı devam ettirmeye önem verdim. Ancak oturduğum semt değiştikten sonra bu alışkanlığımı yitirmiş olsam da orada kazandığım dostluklara her zaman sahip çıktım. İnsanın elinden hiçbir şey gelmiyorsa bile, en azından fırsat buldukça eski günleri yad etmek, bugünden bir şeyler konuşmak, yarınların üzerine tartışmak için bir kahveyi çok görmemelidir. Netice de kahvenin bile kırk yıl hatırı varsa, hamam gibi bir kültürel mirasın nesilden nesile hatırı kalmalıdır, fikrindeyim.” Bu ifadeler, hamamın sadece yıkanmak için kullanılan bir mekân olmadığına en güzel cevap olsa gerek. Akın’ın ifadelerinden adı geçen mekânın, uzun soluklu iletişim ve ilişkilerin başlama noktası olarak görüldüğü anlaşılmaktadır.

Eyüboğlu, “Hamamın ilişki ve iletişim ortamına uygun olduğunu düşünüyorum. Hamamda güzel arkadaşlıklar ediniyorum. Mesela son gidişimde aynı sitede oturduğum insan ile ilk kez hamamda tanışma fırsatı buldum. Muhabbet ettikçe konu oturduğumuz yere geldi ve tanışlık gösterdiğimizi fark ettik.” diyerek, hamamın iletişime zemin oluşturan bir yer olabileceğini vurgulanmaktadır.

Bülbül de “Özellikle göbek taşı muhabbet alanıdır. Konuşurken tanışlık da çıkabiliyor. Birbirine bir şeyler ikram edip, sohbet etmek çok güzel oluyor. Böylece

yeni dostluklar da kazanmış oluyorum.” diyerek, hamamın ilişki ve iletişim gerçekleştirme alanı olduğunu bu şekilde dile getirmiştir.

Kılıç da Bülbül’ün ifadelerini destekler şekilde, “Hamamda kolaylıkla yeni ilişkiler kurulurdu. Mesela tanımadığımız yaşlıların sırtını sıvazlardık, herkese ikramlarda bulunurduk. Bu da ilişkilerimizi güçlendirirdi. Böylece herkesle kaynaşma fırsatı bulurduk. İnsan hamamda iletişim yoluyla ruhunu da temizliyor. Orada selamlaşmak ya da vedalaşmak bile ayrı keyif veriyor.” demiştir. Anlaşılacağı gibi hamam, hiç tanımadığımız kişilerle bile kolaylıkla kaynaşıp, ahbap olabileceğimiz bir yer olma özelliği de göstermektedir.

Alkurt, “Hamama her gidişimizde farklı insanlar tanıma şansı yakalıyoruz. Mesela kese anında, çay içerken iletişime giriyoruz.” diyerek, hamamın farklı kültürlerden gelen kişileri bünyesinde barındırdığını ve böylece farklı insanlarla iletişim kurmayı kolaylaştırdığı anlatmıştır.

Tokmak, “Eski samimiyetin olduğuna inanmıyorum. Ancak eskiden insanlar birbirlerine ‘sıhhatler olsun’ derdi. Daha önce hiç tanışmayan insanlar bile koyu bir muhabbete daldı. Hatta tanışlık olmamasına rağmen birbirlerine çay ikram eden ve para muhabbetine katıyen izin vermeyen insanlar söz konusuydu. Şimdi ise insanlar hamama girdiğinde bile selam vermekten acizdir. Eski hamam kültürü ne yazık ki yitirildi. Eskiden iletişim kurulurdu. Şimdi ise insanlar birbirinden kaçmaktadır. İnsanlar sevgi ve saygının beraberinde iletişim kurardı. Hamamlarda kalabalık bir ortam söz konusuydu. Deyim yerinde ise aile gibi oluyorduk.” şeklinde yaptığı açıklamasında, zamanla birlikte hamamlarda kurulan iletişimin ve ilişki ortamının sekteye uğradığını anlatmaktadır. Modern yaşamın gelmesiyle birlikte iletişim konusunda değişimlerin olduğunu söylemek mümkündür. Ancak yine de hamamların ilişki ve iletişime olanak tanıyan yanları olduğunu söylemek olasıdır.

Ünal 2, “Hamama girildiğinde başlangıçta peştamaldan ötürü tutukluk oluyor. Sonrasında göbek taşındaki yarım saatlik süreçte tanıştığımız kişilerle sağlıktan, işten konuşup birbirimizle görüş alışverişi yaptığımız oluyor. Bunun yanında havuza girildiğinde, sizinle beraber havuzda olan insanlar ile iletişim kuruyoruz. Bu anlamda

hamamlar iletişime olanak tanıyor tabi.” diyerek, hamamın insanları kaynaştırıcı bir yanı olduğuna vurgu yapmıştır.

Yıldırım 1, “Hamamda iletişim kurmanın mümkün olduğunu düşünüyorum; ama kişinin bakış açısına kalmış bir durum olduğunu da söylemeliyim. O anki psikolojik durum önemlidir. Mesela yorgun bir halde gidilen hamamda, kişi rahatlamak ister. Ancak keyfi gidiliyorsa sohbet ortamı da kendiliğinden oluşur. Güven ve muhabbet edilen konu çok önemlidir. İletişimin ölçülü bir şekilde olması gerektiğini de düşünüyorum. İletişim kurmayı sevdiğim için sık sık yeni kişilerle tanışıyorum. İşlerini, ortak sevdiğimiz alanlar varsa bunlar üzerine konuşmayı seviyorum. Şöyle ki tanıştığım kişilere yaptığı işi, hamama gelme sıklığını, hamama gelmekten aldığı keyfi mutlaka konuşurum.” diyerek, hamamda iletişim ve ilişki ortamının varlığını anlatmıştır. Yıldırım 2 de benzer duygulara vurgu yaparak, “Ben hamamda tanıştığım kişilerle uzun soluklu bir ilişki kurmadım; ama çevremde yeni ilişkiler kuranlar oluyor. Sonuçta orada yakın bir şekilde insanlarla bir arada oturuyorsunuz ve bir noktadan sonra sohbet derinleşebiliyor. Hatta aileler arası görüşmelere kadar bu ilişkiler ilerleyebiliyor. Farklı insanlarla bir araya gelmek hoş bir durum oluyor.” demiştir.

Beyazlı hamamda tanıştığı kişilerle dışarıda da görüştüğünü, “Mesela sağlıklı ilgili bir konudan bahsederken yanınızda bir doktor olabiliyor ve konuya dahil olabilir. İletişimin ileriki süreçlerinde konuşmalar derinlik kazanıyor. Hem dışarda tanışıklık oluyor hem de her hamama gittiğinizde selamlaşp, konuşma fırsatınız buluyorsunuz. Karşınızdaki insan bir adım geldiğinde siz de yakın davranabilmektesiniz. Hamamda kurduğum iletişimi samimi ve sıcak olarak nitelendirebilirim. Dışarda gördüğümüz bir insanla tanışmak için ortak bir paydamız olması gerekir. Ancak hamamda aynı ortamda bulunmak ve aynı kültürden hoşlanıyor olmak bile insanı iletişime itiyor. Devamlı gördüğünüz insanlarla dışarda da belli zamanlarda bir araya geliyorsunuz ve böylece iletişim doğuyor. En azından bir kahve içmeye gittiğim arkadaşlıklar kurma fırsatını hamam kültürü sayesinde yakaladım.” şeklinde açıklamıştır.

Ünal 3’ün yorumları da hamamın iletişim ve ilişkiye zemin hazırlaması yönünde, “Tellaklar ile sohbet ederdik ya da yan yana olduğumuz insanlarla hal hatır sorardık. Hamamda herkesin birbiriyle kaynaşmasının mümkün olduğunu

düşünmüyorum. Genelde herkes çevresiyle geliyor ve sohbeti kendi arasında gerçekleştiriyorlar. Hamamın rahat bir ortam olmasından ötürü şakalaşıp, bol bol sohbet edebiliyoruz.” açıklamalarda bulunmuştur.

Kılıç da “Hamam kültürü ve iletişim benim açımdan eşittir. Belki sinema, tiyatro gibi etkinliklerin on dakikalık ara döneminde iletişim kurulamaz. Ancak hamamda rahatlıkla iletişim kurulabilir. Hamamda eğlenceli, yemekli o kadar güzel bir iletişim ortamı oluşuyor ki kelimelerle ifade edemiyorum. Şunu söyleyebilirim ki, kötü bir laf ömür boyu izini bırakır ya, iyi bir sözün etkisi de kolay kolay silinmez. Biz hamamda o kadar güzel sohbet ettik ve birbirimizi gönül gözüyle öyle güzel gördük ki, güzel konuşmamak elde değildi. Ben orada annemin yanından ayrılp, kendi yaşlarımda insanlarla konuşup diğer insanları görmemezlikten gelebilirdim; ama yapmadım. Her yaşta insandan öğrenecek nice şey vardı. Mesela teyzelerin yıkanmasına yardım ederken bile nereli olduğunu, ne kadar süredir hamama geldiğini, ağrısının olup olmadığını dinlerdim. Kafamı kurcalayan nice bilgiyi orada edindim. Hatta hamam kültürünün bana ilk hayat bilgisi dersini verdiğini söylersem, fazla kaçacağını düşünmüyorum. Mutluluk paylaşınca güzel deniyor, bir reklamda. Hamam kültüründe de onca şey paylaştığın insanları gelip geçici diye nitelendirmek nankörlük olacaktır. Evet, yıllar geçse de unutmayacağım güzellikte muhabbet ortamımız oldu. Gencinden yaşlısına değin herkes samimi idi. Bugün bana aynı rahatlığı ve samimiliği verecek ve ardı sıra o anları vaat edecek bir kültür olduğuna inanmıyorum.” diyerek iletişim ve ilişkinin hamam sayesinde nasıl taçlandırıldığını detaylı şekilde açıklamıştır. Kılıç’ın bu sözleri kendisiyle hemfikir olan diğer katılımcıların söylediklerinin tamamını özetler bir nitelik taşımaktadır.

Görüldüğü gibi, katılımcıların çoğunluğu hamamı iletişim ve ilişki ortamı olarak görüp, bu şekilde açıklamalarını örnekler vererek yapmışlardır. Özetle, hamamın insanları bir araya getirme, uzun soluklu ilişki ve iletişim ortamına olanak tanıdığından söz etmişlerdir. Ancak bu görüşlere katılmayan katılımcılar da bulunmaktadır. Bu katılımcıların ifadeleri de şu şekilde olmuştur:

Yılmaz, diğer katılımcılar gibi hamamda tanıdığı kişilerle sohbet ettiğini; ancak onlardan farklı olarak ilişkilerin uzun soluklu olmadığını şöyle ifade etmiştir: “Hamamda herkesle konuşup, uzunca muhabbet etme fırsatı buluyoruz. Ama bunların

gelip geçici olduğunu düşünüyorum.” Emral de Yılmaz gibi, “Daha sonrasında devam ettirilecek bir ilişki kurulacağını sanmıyorum. Ancak o ortamda hoş sohbetler yaşıyorum; ama sonrasında bu sohbetler devamlılık göstermiyor.” diyerek, uzun soluklu bir ilişki kurulmadığını anlatmıştır. Kaya da “İletişiminin iyi olduğu bir tellağa kese yaptırırsın ya da hamama giderken daha hoş sohbet edebileceğin dostlarını yanında götürürsün. Böylece hamamda güzel bir iletişim kurarsın. Sadece samimi olup, her gittiğimizde sohbet ettiklerimiz var. Arkadaşlık boyutunun ileriye dönük olduğunu düşünmüyorum. Dostluklar hamam ortamıyla sınırlı olabiliyor.” diyerek, hamamda edindiği arkadaşlıkların dışarıya taşınmadığını dile getirmiştir. Aslan’ın ifadeleri de uzun soluklu ilişki kurulamayacağı yönünde olmuştur. Ancak burada farklı olan Aslan’ın kendi kişiliği ile bu süreci açıklamasında gizli. Nitekim “Hamama gittiğimde bana eşlik eden arkadaşlarımla sohbet ortamı kuruyorum; ama bunun dışında içine kapanık bir insan olduğum için diğer insanlarla iletişim kurmaya çekiniyorum. Bunun kişiliğimle alakası var. Mesela sporda daha rahat arkadaşlık kurabiliyorum. Bunun nedeni hamamda peştamal sarınıyor olmak olabilir.” ifadeleri bu durumu yansıtmaktadır. Fettahoğlu da, “Şöyle ki hamama gittiğim insanlarla ilişkilerim güçlendiriyor; ama yabancı insanlarla ilişkilerimi güçlendirdiğini söyleyemem.” diyerek, hamamın doğrudan iletişim ve ilişkiye katkısı olmadığını dile getirmiştir.

Hamam Kültürü ve Kişilerarası İletişim Arasındaki İlişki:

Hamam, bünyesinde pek çok insanı bir araya getirdiği için aynı ortamda bulunan insanların da birbirleri ile iletişim kurması kaçınılmaz olmaktadır. Bu anlamda iki olgu arasında nasıl bir bağ kurulabileceği, katılımcılara sorulmuş ve alınan cevaplar aşağıda sunulmuştur.

Katılımcılardan Ünal 1 konuya geniş bir bakış açısıyla yaklaşmıştır. “Mesela teyzemin oğlu hamamı kiralardı. Tüm aile hamama giderdik. Eğlencemiz, yiyip içmemiz, sohbetimiz çok güzel olurdu. Eskiden hamamda insanlarla kurulan iletişim çok içtendi. Yaşamın epey küçük olduğu zamanlarda annemin diğer insanlarla konuştuklarını merak ettiğim için ve hamamın büyülü havasının insanları nasıl bu sohbe ittiğini fark ettiğimden, her hafta annemle hamama gitmek isterdim. Neydi onca kadını bu kadar güldüren? Neydi onları bir araya getirip, saatlerce sohbet

etmekten alıkoyamayan? Bütün gününü hamamda geçirmek sadece yıkanmak için olamazdı. Orada eğlenmek, beraber yemekleri paylaşmak ve ardı sıra bıkip usanmadan konuşmak güzel bir şey olmalıydı. Annem sekiz çocuklu bir kadındı. İşleri olmasına rağmen hamama gitmeyi asla es geçmemesi, burada kurduğu ilişkilerden de kaynaklanıyordu. Bir hafta bile gitmese dostlarını merak eder, haftaya mutlaka gitmesi gerektiğini dile getirirdi. Başlarda fazla temiz, titiz olan annemin hamama gidişinin ardında arınmak olduğunu düşünsem de, zamanla bunun böyle olmadığını çok net gördüm. Meğer annem orada haftanın bütün yorgunluğunu, muhabbetin iki belini kırarak atıyormuş. Bugün annem sayesinde dostlukların bir ortamda yaş, zaman fark etmeksizin nasıl kurulabileceğini öğrenmiş oldum.” Bu ifadelerle bakıldığında aslında buraya kadar anlatılan ve literatürde yer bulan bütün açıklamaların doğruluğu görülmektedir. Hamamın kişilerarası iletişime doğrudan katkısı olduğu bu cümlelerle vücut bulmuştur.

Sayıl da geniş bir açıklamayla konu hakkındaki görüşlerini “Hamamda hiç tanışmadığımız insanlarla da koyu sohbetler kurulabiliyordu. Mesela kayınvalidem herkesle güzel sohbetler ediyordu. Beni de yanında götürmesi, oradaki tanıdıkları ile kaynaşmamı istememden kaynaklıyordu. Toydum henüz. Nasıl farklı yaş gruplarıyla konuşup, kaynaşılır bilmezdim. Hamama her gidişimizde varlığına alıştığım insanlarla kaynaşmaya başladım. Götürdüğüm yiyeceklerden ikram eder, kap kakak paylaşır, söylenen şarkılara eşlik ederken el ele tutuşurduk. Yarı çıplak bir halde olmak tedirgin etmezdi. Birbirimizle kurduğumuz iletişim öyle bir boyuta gelmişti ki bir bakışta ne demek istediğimizi anlayıverirdik. Kayınvalidemden hamam kültürünü almıştım. 3 erkek çocuğa bakma yükümlülüğü ve tansiyon hastalığımdan ötürü zamanla bana güzel dostluklar ve anları bahşeden hamam kültürünü terk etmiş olsam da çocuklarıma bu kültürü aşılayabildim. Çünkü hamamda edinilen güzel dostlukların günümüz şartlarına rağmen, eğer kişi isterse sürdürülebileceği görüşündeyim. Her şey hal hatır sormaktan ibaret değil, mühim olan hal hatırını sormayı gerekli bulmak ve sorabilme inceliğinde bulunmaktadır. O güzel sohbetleri ve sohbetlere derinlikleri kazandıran ilk soru basit olarak görülen nasıl olduğunu merak etme sorusunda gizlidir. Bir hafta gelmeyen birini bile fark edebilmek, iletişimin gücüdür. Sadece yıkanmak söz konusu olsaydı, kimse kimseye gerek duymazdı. Ancak hamamda bir kültür

olmazdı. Hamam kültürüne yaşanmışlık ve nesilden nesile aktarılmayı kazandıran orada kurulan ilişkilerdir.” şeklinde dile getirmiştir. Bu açıklamalarda kişilerarası iletişimin tanımında yer alan en az iki kişi arasında duygu, düşünce vb.nin aktarımı ifadelerinin tamamını görmek mümkündür. Zira hamamda bir araya gelen kadınlar arasında hal hatır sormaktan, yeme içmeye kadar her şeyin paylaşıldığı yukarıdaki ifadelerde kendisini göstermiştir.

Ünal 2, “Hamam kültürü bugünlere kadar geldi. İnsanlar bu kültür sayesinde mevcut ilişkilerini sürdürdü, yeni ilişkiler kazandı. Her insan, ayrı bir hayat demektir. Hamam gibi rahat bir ortamda konuşup dertleşecek nice sohbetler biriktirildi. Bazen dertleşmek için hamamda bir araya gelindi, bazen de en güzel anlara ortak olmak için hamamda buluşuldu. Mesela adıma düzenlenen asker hamamını unutmam mümkün değil. Ailemi ve arkadaşlarımı özleyeceğim bir yere giderken bu derece güzel uğurlanmak, arkadaşlarımla havadan sudan, yaşayacaklarımdan ya da askerden sonra ne yapmam gerektiğiyle ilgili konuşmalarla sohbeti pekiştirmek unutamayacağım bir özelliğe sahiptir. O arkadaşlıklarımı da sohbetlerimizi de özel ve unutulmaz kılmayı bahşeden şey hamam kültürüdür. O ortamın rahatlığı ve sıcaklığı, sohbetimize de güzel bir boyut kazandırdı. Hâlâ bana asker hamamı düzenleyen arkadaşlarımla görüşür, o günü yad ederiz. Her seferinde aynı anıları paylaşmak dışardan bakıldığında bir anlam ifade etmeyebilir; ama bizim için çok kıymetli anlardır. Yani bana dostluklar ve samimi ilişkiler katan, hayatımın bir parçası haline gelen hamam kültürünü bugün de yaşatmak için üzerime düşen görevi yapmaktayım.” diyerek, söz konusu kültürün kişilerarası iletişimi zenginleştirdiğinden söz etmektedir.

Kaya da hamam kültürünün kişilerarası iletişime katkısından ve bu geleneğin sürdürülmesi için elinden geleni yapmak istediğinden bahsederek, “Geçmişte insanlar kalabalık bir şekilde hamama gidip, eğlence, banyo ve sohbetin beraberinde iletişime derinlik kazandırabiliyorlardı. Hamam kültürü ile insanlar hoş vakit te geçirmiş olurlardı. Sadece sağlık için değil bir arada olmak, ortak bir paydada görüşlerini ifade etmek, kâh eğlenip gülerken kâh aynı derde ağlamak söz konusu idi. Annemden hamamla ilgili bu yaklaşımları hep dinlerdim. Orada havadan sudan konuşmanın bile ayrı bir tadının olduğunu söylerdi. Gelin hamamında tanıdığı, güzel gününe eşlik etmenin ayrıcalığı ile bugün bile sürdürdüğü dostluklardan bahsederdi. Hamamda

seneler önce tanıdığın insanlarla ortak bir noktada bulup hala konuşacağınız şeyler olabilmesi çok güzel bir şey olmalı. Ben de annemden bunları duyduğum için hamam kültürüne hep bağlı kaldım ve hamamda kurulan ilişkilere önem verdim. Aynı anda mutluluğu ve hüznü bir arada yaşamak, keyfi ve kederi ortak kılabilmek önemlidir, diye düşünüyorum. En azından rahmetli annemin kıymet verdiği hamam kültürüne ve orada kurduğu dostlukların hatırına bugün hâlâ hamam kültürü için elimden gelenin fazlasını yapmaktayım. Şöyle ki, annemin hamam kültürü sayesinde kazandığı ilişkiler sayesinde ben de zincirleme bir şekilde o kişilerin kendime yakın bulduğum tanıdıkları ile arkadaşlık kurabiliyorum. Bu noktada hamam kültürüne sadece yıkanmak, arınmak olarak değil de iki lakırdı da olsa bir şeyler paylaşabilmek amacıyla giden insanların süregelmesi çok önemlidir.” şeklinde cevaplamıştır bu soruyu.

Beyazlı, “Hamamın kişilerarası iletişime pozitif bir etkisi vardır. Hamam kültürünün devam etmesi ile iletişim arasında doğrudan bir bağlantı olduğuna inanmaktayım. Hamam, yaşatılması gereken bir kültür ve en azından senede bir kez gidilmelidir. Hamama bir nevi sohbet etmek, arkadaşlarımla ilişkilerimi sürdürmek için gittiğimi söyleyebilirim. Birbirimizle gündelik konularda konuşmak bile ilişki kurmak anlamında büyük bir katkı sağlıyor. Gündelik konularla başlayan iletişim, ileriki süreçte derinlik kazanıyor. Birbirimizi tanımak ve ilişkilerimizi güçlendirmek anlamında da hamam kültürünün devam etmesi benim için büyük bir önem taşımaktadır.” diyerek, Ünal 2 ve Kaya ile aynı fikirde olduğu izlenimini uyandırmıştır.

Emral ise farklı bir perspektiften konuya yaklaşarak, “Günümüzde birbiriyle bağlantısını yitirmiş olduğunu düşünüyorum. İletişimin boyutu kişiden kişiye değişiklik gösterir. Mesela bazı insanlar sohbet ortamını sever; ama ben hamama gittiğimde تنها olmasını arzu ederim. Sadece hamamda selamlaşma yaşar ve iletişimim bir iki kelimeyi geçmez. Küçük şehirlerde bir tanışıklık veya sporla ilgili konuşma bile iletişimin derinleşmesini sağlayabilir. Büyük şehirlerde ise hamam ortamında dahi ilişkiler resmi vaziyetten uzaklaşmıyor.” hamamın günümüzde kişilerarası iletişimin gerçekleşmesine olanak tanımadığından söz etmiştir.

Katılımcıların kişilerarası iletişim ve hamam kültürü arasında kurdukları bağ, Lusting ve Koester’in (1999: 27) yaptıkları kişilerarası iletişim tanımı ile yakından

ilişkilidir. Onlara göre kişilerarası iletişim, kişiden kişiye iletişimi içermektedir. Karşılıklı tarafları olan ve tarafların kimlerle etkileşime gireceğine karar verme yeteneğinin olduğu bir iletişim biçimidir. Hamamda da insanlar kimlerle iletişime geçeceklerine kendileri karar vermekte ve karşısındaki kişilerle yakın iletişim kurmaktadır. En azından katılımcıların çoğu verdiği cevaplarla bu durumu doğrulamaktadırlar.

Katılımcıların söylediklerinden yola çıkarak hamamda gerçekleşen kişilerarası iletişime bakıldığında, karşılıklı bilgi paylaşımı yapıldığı da anlaşılmaktadır. Kişilerin kendi dışındakileri etkilemesi ve etkilediğini hissetmesi, sahip olduğu tutumlar aracılığı ile sağlanmaktadır. Kişilerarası iletişim söz konusu olduğunda kişiler, birbirleri ile iletişim kurarak birbirlerinden bilgi istemekte, bunun yanında kendileri hakkında da bilgi vermektedir. Adı geçen bilgi alışverişi, sözlü ya da sözsüz şekilde olabilmektedir. Kişilerarası iletişimin, bilgi alışverişi dışında da amaçları olduğunu belirten Gürüz ve Temel Eğinli (2012: 73), kişilerarası iletişimin neden kurulduğunu açıklayan fonksiyonları şu şekilde sınıflandırmışlardır: Var olmak, öğrenmek, paylaşmak, ilişki kurmak, etkilemek, oynamak, yardım etmek, yakınlık ve ilgi duymak, kimlik oluşturmak, duygusal yatırım yapmak, ihtiyaçlarını karşılamak.

Hamamda kurulan kişilerarası iletişimde de Gürüz ve Temel Eğinli'nin ifadelerini doğrulayacak şekilde bir yakınlık kurma, etkileşimde bulunma, yardımlaşma, paylaşma vb. ortamının varlığı dikkat çekmektedir. Zira katılımcıların anlattıklarından yola çıkarak, hamamda iletişime ilk olarak nerelisin, nasılsın gibi ifadelerle başlanıldığı, devamında birbirlerinin yıkanmalarına yardımcı olduğu ve sonrasında da hamama getirdikleri yiyecek ve içeceklerini paylaştıklarını söylemek mümkündür. Hatta katılımcıların bununla da kalmayıp, hamamdan ayrılırken karşılıklı telefonlarını alarak, hamam sonrası zaman diliminde de hamamda tanıştıkları kişilerle görüşmelerine devam ettikleri anlaşılmaktadır.

Elbette günümüzde bu tür iletişim şeklinin sekteye uğradığını söyleyen katılımcılar olsa da, özellikle yaş olarak diğer katılımcılardan daha ileride olan katılımcıların söyledikleri, kişilerarası iletişim ile hamam kültürü arasında etkin bir bağ olduğu yönünde olmuştur.

SONUÇ

Zengin tarihimizin bize bıraktığı en değerli miraslardan birisi de hamam kültürü olmuştur. Hemen her insan hayatı boyunca hiç değilse bir kez olsun hamama gitmiştir. Temizliğin, arınmanın, güzelleşmenin mekânları olan hamamlar, bu işlevlerinin yanı sıra insanları bir araya toplama, kaynaştırma, eğlendirme, sohbet etmeye yaramaktadır.

Ananelerimizin sayesinde dünden bugüne aktarılmış, muhtemelen bugünden de yarına aktarılacak olan kültürel değerler arasında sayılan hamam kültürü, binlerce yıllık bir geçmişin izlerini taşımaktadır. Hal böyle olunca da hamam, sadece yıkanılan bir yer olmanın çok ötesinde bir anlama sahip olmuştur. Kendi içinde birçok ritüeli de doğurmuştur. “Gelin hamamı”, asker hamamı”, bayram hamamı” vb. gelenek hamamlar sayesinde uygulamaya geçmiştir. Gelin olacak kızlar hamamda düğün öncesi yakınları tarafından yıkanırken aynı zamanda eğlence ve kaynaşma ortamı da ortaya çıkmıştır. Benzer şekilde askerler de askere uğurlanmadan önce yakınları tarafından hem yıkanmış hem de rahatlamaları sağlanmıştır. Arife günleri hamama gidilerek, beden temizlenerek, bayram gününe hazırlanırken ruh da manevi anlamda arındırılmaktadır. Bu özellikler Türk kültürüne yabancı olmayan ve bu kültür içinden doğup gelişen bir geleneğin unsurlarıdır.

Hamamın insanları bir araya getirme özelliğinden yola çıkarak, kişilerarası iletişim ile arasında nasıl bir bağ olduğu bu çalışmanın çıkış noktasını oluşturmuştur. Bu amaca ulaşabilmek için kadın ve erkeklerden oluşan toplam 20 kişi ile yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgular göstermiştir ki, her ne kadar kadınların daha çok hamam gittiği yönünde bir algı olsa da erkeklerin de hamama gittikleri anlaşılmıştır. Bunun yanı sıra hamamın sadece arınma, temizlenme yeri olmadığı, sohbetlerin yapıldığı, kaynaşma ortamlarının bulunduğu, insanların birbirleri ile sadece duygularını, düşüncelerini, dertlerini, mutluluklarını değil, aynı zamanda yiyecek ve içeceklerini de paylaştıkları mekânlar olduğu bilgisine erişilmiştir. Böylelikle hamam denildiğinde bir ilişki ortamı yaratıldığı, bunun sonucunda da kişilerarası iletişimin varlığının ortaya çıktığı anlaşılmıştır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde binlerce yıllık bir geçmişi olan hamam kültürünün kişilerarası iletişimle doğrudan bir bağı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Literatürde bugüne kadar yapılan çalışmalara bakıldığında hamamın genelde mimari vb. özelliklerine ilişkin yönlerinin tanıtıldığı görülmüştür. Bu çalışma ile onlardan farklı olarak kişilerarası iletişim ile olan bağı araştırılarak, hamam kültürüne iletişim bakış açısıyla yaklaşılmaya çalışılmıştır. Anlaşılan o ki, hamam kültürü ve iletişim arasında sıkı bir ilişki söz konusudur.

Katılımcılar

1. Şermin Akın, 62 yaşında, İstanbul'da yaşıyor, ortaokul mezunu, evli.
2. Nebiye Dilek, 61 yaşında, Trabzon'da yaşıyor, lise mezunu, evli.
3. Nermin Ünal, 60 yaşında, Trabzon'da yaşıyor, ilkokul mezunu, evli.
4. Engin Eyüboğlu, 54 yaşında, Trabzon'da yaşıyor, Trabzon'da yaşıyor
5. Dilara Usta, 22 yaşında, Trabzon'da yaşıyor, lisans mezunu, bekar.
6. Pınar Yılmaz, 33 yaşında, Trabzon'da yaşıyor, lise mezunu, evli.
7. Hümeyra Bülbül, 33 yaşında, Trabzon'da yaşıyor, lisans mezunu, evli.
8. Leyla Kılıç, 65 yaşında, Trabzon'da yaşıyor, ilkokul mezunu, evli.
9. Sema Sayıl, 73 yaşında, İstanbul'da yaşıyor, lise mezunu, evli.
10. Fatma Alkurt, 35 yaşında, Trabzon'da yaşıyor, lise mezunu, evli.
11. Alkan Tokmak, 60 yaşında, Trabzon'da yaşıyor, ilkokul mezunu, evli.
12. Emrah Emral, 41 yaşında, İstanbul'da yaşıyor, lisans mezunu, evli.
13. Mustafa Ünal, 63 yaşında, Trabzon'da yaşıyor, lise mezunu, evli.
14. İbrahim Yıldırım, 44 yaşında, Trabzon'da yaşıyor, ortaokul mezunu, evli.
15. Ömer Yıldırım, 34 yaşında, Trabzon'da yaşıyor, lise mezunu, bekar.
16. Oğultan Aslan, 25 yaşında, Trabzon'da yaşıyor, önlisans mezunu, bekar.
17. Murat Kaya, 46 yaşında, İzmir'de yaşıyor, lisans terk, bekar.
18. Tayfun Fettahoğlu, 34 yaşında, Antalya'da yaşıyor, yüksek lisans mezunu, bekar.
19. Cahit Beyazlı, 50 yaşında, Trabzon'da yaşıyor, lisans mezunu, evli.
20. Sami Ünal, 72 yaşında, Kuşadası'nda yaşıyor, ortaokul mezunu, evli.

KAYNAKÇA

- ARISAN, Kazım ve Arısan Günay, D. (1995). Abdülaziz Bey, Osmanlı Adet, Merasim ve Tabirleri, Âdat ve Merasim-Kadime, Tabirât ve Muamelât-ı Kavmiyey-i Osmaniye, İstanbul: Numune Matbaacılık.
- ARMAĞAN, Ahsen (2014). “Yalnızlık ve Kişilerarası İletişim İlişkisi: Öğrenciler Üzerinde Bir Araştırma”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 7 (30), s. 27-43.
- BİLGİN, Hülya (2003), "Osmanlıda Hamam Geleneği ve Hamam Malzemesi", Toplumsal Tarih Dergisi, 115.
- BOZOK, Düriye (2006). “Türk Hamamı ve Geleneklerinin Turizmde Uygulanışı (Bursa Merkez İlçe İçin Bir Araştırma)”, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 13, s. 62-86.
- ÇUBUKÇU, Hatice (2006). “Kişilerarası İletişimde Devingenlik: Yeni Bir İletişim Modeline Doğru”, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 23 (1), s. 75-87.
- DÖKMEN, Üstün (2001). İletişim Çatışmaları ve Empati, İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- ERDOĞAN, İrfan (2009). “Türkiye’de İletişim Araştırmacıların Geleceği”, (Editörler), Korkmaz Alemdar, Türkiye’de Kitle İletişimi: Dün, Bugün, Yarın, Ankara: Gazeteciler Cemiyeti Yayını.
- ERTUĞRUL, Alidost (2009). “Hamam Yapıları ve Literatürü”, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, 7 (13), s. 241-266.
- GÜRÜZ, Demet ve Eğinli, Temel, A. (2012). Kişilerarası İletişim, 3. Baskı, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- HABERMAS, Jurgen (1998). Kamusalın Yapısal Dönüşümü, (Çevirenler: Tanıl Bora, Mithat Sencer), İstanbul: İletişim Yayınları.
- HARTLEY, Peter (2010). Kişilerarası İletişim, Ankara: İmge Kitabevi.
- LUSTING, Myron, W. and Koester, Jolene (1999). Intercultural Competence- Interpersonal Communication Across Cultures, 3. B, Longman, New York.

- MEGEP (2008). “Halkla İlişkiler ve Organizasyon Hizmetleri Alanı - Etkin İletişim”, Mesleki Eğitim ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Sistemi, Ankara.
- ÖZŞAKER, Murat (2013). “Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu Öğrencilerin İletişim Becerileri ve Benlik Saygıları”, IJTASE – International Journal of New Trends in Arts, Sports and Science Education, 2 (3), p. 29-39.
- SAMİ, Kamuran (2017). “Halk Kültürü Bağlamında Hamam(lar)ın Toplumsal ve Mekânsal Dönüşümleri, Diyarbakır Tarihi “Suriçi” Örneği”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 16, (64) s.1531-1546.
- TÜRKAN, Kadriye (2009). “Türk Masallarında Mimari: Hamam ve İşlevleri”, Milli Folklor, Sayı: 84, s. 162-174.
- UZTUĞ, Ferruh (2003). Halkla İlişkiler ve İletişim, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- YILDIRIM, Ali ve Şimşek, Hasan (2004). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, 4. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.